

DOI: <https://doi.org/10.54937/ssf.2024.23.4.107-114>

Ako využiť potenciál gregoriánskeho chorálu na hodinách hudobnej výchovy?

How to Use the Potential of Gregorian Chant in Music Education?

Kristína Magátová

Abstract

Music education as a part of the educational field of Art and Culture allows teachers to apply in the educational process a variety of activities that stimulate pupils to creativity. The integration of creative approaches opens up possibilities for effective interpretation of less interesting themes. The aim of this paper is to highlight the potential or benefits of Gregorian chant in several aspects, and to suggest concrete examples and methods of how to bring this topic closer to pupils in music education classes through creative processes.

Keywords: Gregorian chant. Potential. Music education. Application. Model situation.

Úvodom

Gregoriánsky chorál je neodmysliteľnou súčasťou hudobných dejín. Na jeho základoch vyrastala európska hudba. Z neho vychádzali nové hudobné žánre, ktoré sa ďalej formovali až do súčasných podôb. Myšlienky súvisiace s gregoriánskym chorálom sa často spájajú s minulosťou, no aj dnes je stále aktuálny vo vedeckých výskumoch či praktických interpretáciách. Jednou z interpretácií je vyučovanie. Vyučovanie gregoriánskeho chorálu v priestore výchovy a vzdelávania môže byť fascinujúcou cestou. Žiadna cesta sa však nezaobíde bez dôkladnej prípravy, a preto je našim cieľom predstaviť niekoľko krokov, ako uchopiť túto starobylú hudobnú tradíciu v čase modernizácie a inovácie. Zoznámenie sa detí s gregoriánskym chorálom nielen teoreticky, ale najmä prakticky, ponúka možnosť pozitívne pôsobiť na rozvoj kognitívneho myslenia, prehlbovať a upevňovať hudobné schopnosti a tiež hudobný vkus, rozširovať poznatky z oblasti dejín hudby, hudobnej teórie či estetiky. Rozvoj kognitívneho myslenia vychádza z práce s hlasom pri vokálnom prejave, ktorá si okrem istých hlasových predpokladov vyžaduje tiež pamäť a pozornosť. Práve tréning pamäti a pozornosti má rozhodujúci význam pre rozvoj kognitívnych procesov. Spevácka aktivita spolu s recepciou hudby podnecuje

rozvoj predstavivosti. Aktívny spev skvalitňuje hlasovú kultúru, s ktorou veľmi úzko súvisí schopnosť správne intonovať či zreteľne artikulovať. Zdokonaľuje sa tak celkový rečový prejav (Sawicki, 2014, s. 263). Skupinový spev zase pozitívne vplýva na socializáciu, a tiež zvýšenie pozornosti, koncentrácie a disciplíny. Meditatívny charakter gregoriánskeho chorálu a subtílny výraz otvárajú priestor pre stíšenie, relaxáciu, výchovu a poskytnutie emočného zážitku. Tieto benefity sú relevantným dôvodom, prečo tematiku gregoriánskeho chorálu uchopiť v praxi hudobnej výchovy zodpovedne, v dostatočnej hĺbke a tiež časovej dotácii. Hudobná výchova má svoje miesto vo vzdelávacej oblasti Umenie a kultúra, ktorá v inovovaných štátnych vzdelávacích dokumentoch z roku 2022 zahŕňa toto vyjadrenie: *Rozvíja osobnosť žiaka vo všetkých základných oblastiach – kognitívnej, afektívnej a psychomotorickej. Umožňuje prepájanie rôznorodých poznatkov vzdelávania, pričom ich vnútorne ukotvuje prostredníctvom osobnej skúsenosti z a podnetov z oblasti umenia a kultúry. A ďalej: Ťažiskom vzdelávacej oblasti je tvorivosť, ktorú žiaci uplatňujú a rozvíjajú pri rozmanitých činnostiach – objavovanie, experimentovanie, tvorba, sebavyjadrovanie, tvorivé interpretovanie, stvárňovanie, reflektovanie, a pod.* (MŠVVaŠSR, 2022, s. 1). Práve tieto rozmanité činnosti sú základným pilierom aktivít, ktoré navrhujeme využiť na hodine hudobnej výchovy, ktorá žiakom predstavuje a približuje stredovekú cirkevnú hudbu.

Gregoriánsky chorál a jeho pozícia v súčasnej hudobnej výchove

Vyučovanie gregoriánskeho chorálu v dávnej minulosti zabezpečovali cirkevné spevácke školy, ktoré sa zakladali pri chrámoch a kláštoroch. Slúžili nielen na výučbu cirkevného spevu, ale tiež sa na nich učilo čítať, písať, vysvetľovalo sa Písmo (Bednáriková, 2018, s. 9). Hudobný život našich predkov ako aj spôsob hudobného vzdelávania je dodnes neznámy. Vychádzame len z predpokladu, že učiteľmi detí boli ich rodičia, neskôr skúsenosti a ústna tradícia. V súčasnosti je situácia oveľa priaznivejšia. Chorál dnes zažíva renesanciu prostredníctvom vedeckého prístupu ako v teoretickej tak i praktickej interpretácii. Jestvuje viacero foriem, prostredníctvom ktorých sa dostáva do povedomia verejnosti, či už sú to vokálne telesá – scholy cantorum, výučba na všetkých stupňoch vzdelávania, kurzy či festivaly (Bednáriková, 2018, s.7). Jeho prítomnosť v historickom priereze hudobného vzdelávania na Slovensku dosvedčuje v publikácii *Historický prehľad vyučovania gregoriánskeho chorálu na území Slovenska od stredoveku po súčasnosť* (2018) Janka Bednáriková. Témy týkajúce sa gregoriánskeho chorálu, ktoré sa v súčasnosti vyučujú na základných školách, sú prevažne teoretického charakteru. Priestor pre oboznámenie sa s ním je viac-menej minimálny. U detí mladšieho školského veku sa s touto problematikou nestretávame vôbec. Situácia je priaznivejšia na druhom stupni. Gregoriánska tematika sa objavuje v učebniciach hudobnej výchovy z rokov 2009 a 2011 (E. Langteinová a B. Felix) pre 5., 6., 7. a dnes už nejestvujúci 9. ročník

(Bednáriková, 2018, s. 66).¹ Učivo obsiahnuté v uvedených učebniciach interpretuje gregoriánsky chorál stručne, len v teoretickej rovine. Aktuálne navrhnuté učebnice vydavateľstva TAKTIK vypracované v súlade s inovovaným Štátnym vzdelávacím programom z roku 2022 (R. Bönde, P. Brezina, J. Hudáková) gregoriánsku tematiku ponúkajú, zdá sa, v prepracovanejšej forme i rozsahu. V učebnici 5. ročníka ju už síce nenachádzame, avšak v učebnici pre 6. ročník sú hudbe stredoveku venované štyri strany, z ktorých je gregoriánskemu chorálu venovaná dvojstranová podkapitola *Cirkevná stredoveká hudba*. Žiaci v nej získavajú základné informácie o speve a jeho histórii. Súčasťou učebných materiálov sú i notové a početné hudobné ukážky: *Dies irae*, *Veni creator Spiritus* od autora Rabana Maura z 9. storočia, nahrávka jednohlasného spevu v podaní Schola Gregoriana, Étienne de Liège – *Invitatorium, Deum verum*, Gregorian – *Hallelujah* (Bönde a kol., 2022. s. 8-9). Úlohy žiakov motivujú k tomu, aby charakterizovali pôsobenie hudby a jej vyjadrovacie prostriedky, pohybom ruky znázornili výšku tónov v melódii či pokúsili sa napodobniť, zaspievať brumendom úseky melódie, ktoré sa im páčia. Žiakom na druhom stupni nie je teda gregoriánsky chorál neznámym pojmom. Priestor k prehĺbeniu a prepojeniu stredovekej kultúry možno umocniť v rámci medzipredmetových väzieb. V 5. ročníku sa na hodinách dejepisu žiaci dozvedajú o stopách minulosti okolo nás. V 6. ročníku sú tieto stopy konkretizované v jednotlivých historických obdobiach – v našom prípade ide o stať Stredovek. Tieto teoretické poznatky tvoria vynikajúci základ pre praktické aplikovanie gregoriánskych melódii v podobe spevu, či ďalších hudobných činností.

Odporúčania pre prácu s gregoriánskym chorálom

Inšpiráciu pre prácu s gregoriánskym chorálom môžu byť pre učiteľov štúdie a publikácie, ktoré zahŕňajú okrem teoretických aspektov aj metodické odporúčania, akým spôsobom k naštudovaniu i celkovej problematike pristupovať. Niekoľko didaktických zákonitostí poskytuje Janka Bednáriková, dirigentka *Scholy cantorum Rosenbergensis* pôsobiacej na Katolíckej univerzite v Ružomberku v štúdiu *Didaktické aspekty vyučovania gregoriánskeho chorálu* (2020).² V texte zúročuje svoje dlhoročné skúsenosti. Poukazuje i na možné problémy a ponúka spôsoby, ako im predchádzať. Ďalšie odporúčania nachádzame v slovenskom *Liturgickom spevníku I* (1990) na 28. strane v stati *Prednes a notácia duchovného spevu*. Skúsenosti v tejto oblasti zameranej na deti interpretuje holandský učiteľ spevu *Wilko Brouwers*. Vypracoval príručku *Words with wings* (2012) pre učiteľov a pracovný zošit pre žiakov, v ktorej uvádza návody a metódy kde začať, ako začať, a tiež ciele

¹ Viac v publikácii *Historický prehľad vyučovania gregoriánskeho chorálu na území Slovenska od stredoveku po súčasnosť* na s. 66 – 69.

² Príspevok Janky Bednárikovej je uverejnený vo vedeckom zborníku *STUDIA SCIENTIFICA FACULTATIS PAEDAGOGICAE 4/2020*. Dostupné na: http://studiascientifica.ku.sk/wp-content/uploads/2020/11/ssf_4_20_s_obalkou.pdf.

a materiály, ktoré v závere ústia do schopnosti žiakov interpretovať gregoriánsky chorál a inú duchovnú tvorbu. Súčasťou printových publikácií je i demonštračné CD, ktoré dokazuje, že spojenie detí a gregoriánskeho chorálu je skutočne možné. Program obsahuje 20 lekcí a je zameraný hlavne na to, aby sa deti s gregoriánskym chorálom zoznamovali krok za krokom. Cvičenia dodržia základné didaktické zásady – primeranosť, postupnosť, spájanie teórie s praxou a ďalšie. Na otázku, či je možné zapojiť deti do gregoriánskeho chorálu odpovedá vo svojej štúdii *Is it possible to involve kids and youngsters with Gregorian chant?* (2023) dirigent *Franco Radicchia*.³ Krátke pokyny k tomu, ako prakticky zvládnuť gregoriánsky chorál nachádzame na konci chorálnej knihy cirkevných obradov *Manuale musico-liturgicum* (1853) *Františka Žaškovského*. Ide o prílohu spevníka, akýsi návod v rozsahu siedmich kapitol, v ktorých je výklad podložený notovými ukážkami (Bednáriková, 2018, s. 55). Na otázku „ako spievať chorál?“ ponúka odpoveď *Bernard Sawicki* v knihe *W chorale jest wszystko*. V kapitole *...jak śpiewać chorał?* vysvetľuje, ako pristupovať k naštudovaniu a interpretovaniu gregoriánskeho chorálu. Dôležitým aspektom práce s gregoriánskym chorálom je iste, okrem odporúčaní, výber repertoáru. Pestrý výber najznámejších, ľudu najprístupnejších gregoriánskych spevov možno čerpať zo zbierok *Jubilate Deo* (1974), *Liber cantualis* (1987) či *Gaude Mater* (2002). Inšpiráciu pre učiteľov môže byť aj zahraničná literatúra, a to napríklad učebnica spevu *Gregorian Chant for Church and School* (2008) pre stredné školy, gymnáziá a vlastne pre všetky vekové kategórie, stručná a jasná vo všetkých aspektoch učenia sa spevu – noty, rytmus, latinčina, štýl. Obsahuje tiež základný repertoár s anglickým prekladom.

Modelová hudobno-výchovná situácia „Cesta za hudbou stredoveku“ s aplikáciou tematiky gregoriánskeho chorálu

Veľkým privilegiom hudobného vzdelávania je možnosť v čo najväčšom rozsahu aplikovať tvorivosť a kreativitu žiakov v procese vyučovania. Hudobná výchova má teda možnosť byť kreatívna. Pod pojmom kreatívna hudobná výchova rozumieme takú hudobnú výchovu, v ktorej sa integruje tvorivý prístup učiteľa, ktorý motivuje a vedie žiakov k rozmanitým kreatívnym aktivitám, samotný tvorivý proces žiakov, získané skúsenosti a reflektovanie tvorivého procesu. Skupinové kreatívne činnosti s kreatívnymi interakciami sa nespochybniteľne podieľajú na spoluvytváraní množstva kompetencií. Rozvíjajú tvorivosť, posilňujú uvedomenie dôležitosti spoločnej komunikácie a spolupráce. Napomáhajú v hľadaní širšieho tvorivého, umeleckého a kultúrneho kontextu sebaujadrovania (Jiříčková 2023, s. 8).

³ Príspevok bol prezentovaný 6. septembra 2023 na kongrese Medzinárodnej organizácie štúdia gregoriánskeho chorálu AISCGre v historickej obci Tynec blízko Krakova. Štúdia bude zverejnená v periodiku *Beiträge zur Gregorianik*. Viac o organizácii na: <https://www.aiscgre.org/en/>.

Kreatívna hudobná výchova obsahuje a spája čo najväčší počet hudobných činností. Vychádzajúc z vyššie uvedených definícií je našim cieľom vytvoriť akúsi modelovú hudobno-výchovnú situáciu s aplikáciou tematiky gregoriánskeho chorálu, ktorá vychádza z princípov rozmanitých činností definovaných vo vzdelávacích štandardoch, a to: objavovanie, tvorivé interpretovanie, tvorba, experimentovanie, stvárňovanie, sebvýjadrovanie a reflektovanie. Jednotlivé procesy spĺňajú požiadavky štruktúry vyučovacej hodiny – organizačná, motivačná, prípravná, expozičná, fixačná, diagnostická, aplikačná etapa (Baranová, 2007, s. 42). Modelovú hudobno-výchovnú situáciu chápeme ako komplexne uchopenú situáciu, ktorá ponúka priestor pre zážitkové stretnutie sa s hudbou v spoločensťve s ďalšími žiakmi a učeníu sa hudbe porozumieť, rozprávať o nej, reflektovať, pomenovať ju (Jiříčková, 2023, s. 9) V našom prípade ide o stretnutie sa so stredovekou cirkevnou hudbou, ktorú reprezentuje gregoriánsky chorál. Cieľom nasledujúceho textu je ponúknuť učiteľom podporný materiál, ktorý kombinuje teoretické aspekty s prakticky zameraným súborom modelových situácií.

Objavovanie (organizačná a motivačná etapa)

Aktivita Galéria: po učebni sú vyvesené obrázky symbolizujúce hudbu stredoveku (notácia, fragmenty, chrámy, mnísi atď). V pozadí hrajú spevy gregoriánskeho chorálu (výber môže zodpovedať spevu, ktorý sa budú žiaci učiť na hodine, alebo ponuke z inovovanej učebnice HV pre 6. ročník). Učiteľ týmto spôsobom modeluje atmosféru stredoveku. Žiaci sa prechádzajú po triede, sledujú obrázky a vedome, alebo podvedome vnímajú hudbu. Umocňuje sa ich zážitok z cesty za hudbou stredoveku. Vytvorí kruh vo voľnom priestore triedy a ešte spoločne počúvajú. Hra Šifrovačka: Na každom z obrázkov z Galérie je ukryté písmeno. Tieto písmená spoločne tvoria slovné spojenie – GREGORIÁNSKY CHORÁL. Úlohou žiakov je nájsť tieto šifry a správne ich uložiť tak, aby odhalili tému vyučovacej hodiny. V prípade potreby učiteľ žiakov naviguje. Diskusia: Učiteľ zisťuje, či žiaci poznajú tento pojem? Čo je gregoriánsky chorál? Počuli už niekedy tento spev? Diskutujú voľne o rôznych prvkoch, ktoré si všimli na obrázkoch, či počas počúvania – o melódii, rytme, jazyku, použití hlasov, schole cantorum, notácii, jazyku, účele atď. Neznáme a nové pojmy si spoločne vysvetlia.

Tvorivé interpretovanie (prípravná etapa)

Aktivita Slová s krídlami: Učiteľ po diskusii o gregoriánskom choráli (opierajúc sa o pripravené obrázky) zaintonuje hymnus Puer natus in Bethlehem. Pýta sa žiakov, o čom by tento spev mohol byť a ako v minulosti mohol vyzerat? Vysvetlia si pojem hymnus. Žiakom rozdá notové ukážky (štvorlinajkový kvadratický systém a prepis do súčasnej notovej osnovy). Žiaci si vypočujú zvukovú ukážku hymnu interpretovanú detskou scholou The Madeleine Choir School zo Salt Lake City v USA, ktorá spolupracovala s Wilkom Brouwersom a sledujú zápis melódie a textu. Vypočúť si môžu aj iné

interpretácie či spevy, pozrieť si videoukážky. Pri počúvaní môžu vytvárať vlastnú grafickú farebnú partitúru, zaznamenávať melodické a rytmické aspekty a iné. Neznáme a nové pojmy si opäť spoločne vysvetlia.

Puer natus in Bethlehem

U - er - na - tus in Bethlehem, alleluia: Uo - le
2. Assumpsit carnem Fi - li - us, alleluia, De - i

gäudet Je - ru - sa - lem, alleluia, alleluia. R: In coelis jä -
P - tris altissimus, alleluia, alleluia.

be - lo Christum natum adoremus, Cum novo cäetico.

Obr. 1 Zápis stredovekého hymnu Puer natus in Betlehem – prepis do súčasnej notovej osnovy a štvorlinajkový kvadratický systém (archív autora, GAUDE MATER)

V ďalšej fáze si žiaci spolu s učiteľom prečítajú text a vysvetlia si jeho význam na základe slovenského prekladu (V Betleheme sa narodí dieťa, aleluja. Raduje sa, Jeruzalem, aleluja! S radostným srdcom klaňajme sa Kristovi narodenému. S novou piesňou.) Text prečítajú niekoľkokrát, kým nebude jeho interpretácia plynulá (pripravený je prepis textu s dĺžkami na prízvukných slabikách). Učiteľ vysvetlí rytmus gregoriánskeho chorálu, jeho typický jazyk a obsah spevov.

Stvárňovanie, sebavyjadrovanie (expozičná a fixačná etapa)

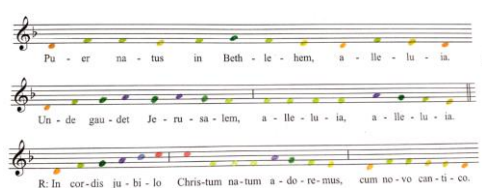
Aktivita Schola cantorum: Žiaci sú po zvládnutí textu učiteľom motivovaní k tomu, aby si hymnus zaspievali spolu s ním – bez sprievodu nástroja. Spev sa učia imitáciou – napodobňovaním tak, ako to bolo v minulosti. Učiteľ žiakom vysvetlí, že prirodzeným spôsobom učenia bolo trpezlivé spievanie a opakovanie. Učiteľ ukazuje pohyb melódie rukou. Spev opakujú niekoľkokrát. Žiaci sú učiteľom vyzvaní k napodobňovaniu pohybov rúk – k pohybovej vizuálizácii smeru melódie (vizuálizácia môže byť obohatená pomôckami, pohybom látky dokážu autentickjšie vyjadriť výraz gregoriánskeho chorálu). Spev neskôr ozvlášťujú rozdelením fráz medzi menšie skupiny (chlapci, dievčatá, učiteľ, jednotlivci), spev brumendom, zmenou dynamiky, tempa atď. Učiteľ reaguje na návrhy žiakov.

Tvorba, experimentovanie (diagnostická a aplikačná etapa)

Aktivita Mini dielňa gregoriánskeho chorálu: Žiaci dostanú hárok s prázdnuou notovou osnovou s textom hymnu. Učiteľ, alebo žiak hádže papierovou kockou,

na ktorej sú jednotlivé tóny hymn(d¹-e¹-f¹-g¹-a¹-h¹, c² chýba). nu Tón zahrajú na príslušnom farebnom zvončeku. Úlohou žiakov je prostredníctvom sluchu objaviť melódiu, priradiť tóny ku správnym slabikám latinského textu stredovekého hymnu Puer natus in Bethlehem a zapísať ho do osnovy na tabuli a tiež každý jednotlivou pastelkou korešpondujúcou s farbou zvončeka do svojho notového zošita. Učiteľ žiakov usmerňuje. Jeden tón chýba. Ktorý, a kam patrí? Vytvoria spoločne farebný zápis melódie gregoriánskeho spevu. V závere si hymnus zaspievajú a môžu využiť rôzne pomôcky (zvončeky, boomwhakers, detskú zvonkohru, predmety bežnej dennej potreby, zvuky tela...), tvorivosti žiakov sa medze nekladú. Atmosféra chorálu však musí ostať zachovaná. Čo je jej najvýraznejšou črtou? Ako by tento hymnus znel, ak by bol zhudobnený v súčasnosti? Aké vnímajú žiaci rozdiely? Využitie nástrojov a ďalších hlasov môže byť cestou – premostením k renesančnej polyfónii.

Puer natus in Bethlehem

Pu - er - na - tus in Beth - le - hem, a - lle - lu - ia.
Un - de gau - det Je - ru - sa - lem, a - lle - lu - ia, a - lle - lu - ia.
R: In cor - dis ju - bi - lo Chris - tum na - tum a - do - re - mus, cum no - vo can - ti - co.

Obr. 2 Vzor notovej kocky a farebnej partitúry (archív autora)

Reflektovanie

V závere hodiny, resp. prebraného učiva má učiteľ priestor na zhrnutie nových pojmov a poznatkov (vychádzajúc z cieľom, ktoré si stanovil) – stredoveká cirkevná/liturgická hudba, gregoriánsky chorál, schola cantorum, hymnus, neумы, kvadratická notácia, Puer natus in Bethlehem, latinčina, osvojenie si textu a melódie artikulácia, jednohlas atď.) a diskusiu.

Záver

Nezabúdajme, že učenie sa akýchkoľvek nových vedomostí a zručností si vyžaduje čas a trpezlivosť. Gregoriánska tematika je vzhľadom na jej historickosť, ktorá je spájaná s vysokou úrovňou vedeckosti, pre učiteľov hudobnej výchovy často veľmi vzdialenou, nedosiahnuteľnou, až nedotknuteľnou oblasťou. Veríme, že navrhnutá modelová hudobno-výchovná situácia pomôže učiteľom uchopiť túto tému v praxi zážitkovým spôsobom, a že sa touto cestou rozšíri povedomie o gregoriánskom choráli aj v radoch mladšej populácie. Ukážme žiakom, že stojí za to vydať sa na krásnu hudobnú cestu do sveta gregoriánskeho chorálu!

Výskum bol realizovaný ako súčasť projektu VEGA 2/0006/21 Transregionálne vzťahy prameňov duchovnej a svetskej hudby z územia

Slovenska v 12. – 17. storočí a projektu APVV-19-0043 CANTUS PLANUS na Slovensku: lokálne prvky – transregionálne vzťahy.

Bibliografia

- Baranová, E. (2007). *Hudobná edukácia v základnej škole*. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela, 122 s. ISBN 978-80-8083-403-6.
- Bednáríková, J. (2020). Didaktické aspekty vyučovania gregoriánskeho chorálu. In: *STUDIA SCIENTIFICA FACULTATIS PAEDAGOGICAE*. Ružomberok: VERBUM – vydavateľstvo KU, č. 4, roč. 19, s. 93 – 105. ISSN 1336-2232.
- Bednáríková, J. (2018). *Historický prehľad vyučovania gregoriánskeho chorálu na území dnešného Slovenska od stredoveku po súčasnosť*. Ružomberok: VERBUM – vydavateľstvo KU, 112 s. ISBN 978-80-561-0611-2.
- Bönde, R. a kol. (2022). *Hudobná výchova, učebnica pre 6. ročník základných škôl*. Košice: TAKTIK vydavateľstvo, s.r.o., 59 s. ISBN 978-80-8180-195-2.
- Brouwers, W. (2012). *Word with wings, Children workbook*. McMinnville: Music Association of America, 46 s. ISBN 978-0984865246.
- Brouwers, W. (2012). *Word with wings, Instructor edition*. McMinnville: Music Association of America, 69 s. ISBN 978-0984865239.
- Jiříčková, J. (ed.) a kol. (2023). *Kapitoly z kreativní hudební výchovy*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 391 s. ISBN 978-80-7603-421-1. <https://doi.org/10.14712/9788076034174>.
- Kądziała, W. (1991). *GAUDE MATER* [hudobnina]. Varšava: Kalamus, 208 s. ISBN 83-86442-25-5.
- Sawicki, B. (2014). *W chorale jest wszystko*. Tyniec: Wydawnictwo Benedyktynów, 270 s. ISBN 978-83-7354-550-2.
- Slovenská liturgická komisia. (1998). *Liturgický spevník I*. Bratislava: Slovenská liturgická komisia, s. 179. ISBN 80-968115-5-X.
- MŠVVaŠSR. (2022). *Vzdelávacie štandardy, Vzdelávacia oblasť Umenie a kultúra* [online]. [cit. 14. novembra 2023]. Dostupné na: https://www.minedu.sk/data/files/11832_umenie-a-kultura.pdf.

Mgr. Kristína Magátová, DiS. art.

Katedra hudby, Pedagogická fakulta,

Katolícka univerzita v Ružomberku, Hrabovská cesta 1, 034 01 Ružomberok

kristina.magatova696@edu.ku.sk

školiťel': prof. ThDr. Lic. Rastislav Adamko, PhD.